УДК 159.9.07:[378.091.12:81] **О. В. Гоголь**

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ КОНСУЛЬТАТИВНО-ТРЕНІНГОВОЇ РОБОТИ З РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ В ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ

У статті досліджується мовленнєва підготовка майбутніх вчителів в контексті професійної підготовки та роль консультативної та тренінгової роботи в розвитку педагогічного мовлення майбутніх учителів.

***Ключові слова**: консультативна робота, тренінгова робота професійна підготовка, педагогічне мовлення, метод Т-груп, психодрама.*

До числа проблем, пов'язаних з розбудовою державності України, відноситься поява нового соціального замовлення на сучасного вчителя, особистісно-зорієнтованого, з високою психологічною культурою, основною складовою якої є культура спілкування. Вона передбачає сформовані вміння використовувати різноманітні засоби та методи впливу на учня, серед яких важливе місце посідає професійне мовлення.

Успіх роботи вчителя значною мірою залежить від його мовлення. Слово – це головна і найбільш сильна зброя вчителя.

Прорблеми педагогічної діяльності та підготовки вчителя займають одне з центральних місць у психології. Зокрема, вивчались питання формування особистості майбутнього вчителя та його професійних якостей (Ф.Н.Гоноболін, Д.Ф.Ніколенко, В.О.Сластьонін та ін.), структури педагогічної діяльності (Н.В.Кузьміна, Н.А.Половнікова, О.І.Щербаков та ін.), педмайстерності та педагогічного такту (Д.Ф.Самуйленко, І.О.Синиця, М.В.Страхов та ін.), педагогічних здібностей (Ф.М. Гоноболін, Є.О.Клімов, Н.В.Кузьміна, О.О.Леонтьєв та ін.), стилей педагогічного керівництва (М.О.Березовін, Я.Н.Коломинський, С.В.Кондратьєва, О.М.Крутова, І.А.Рапопортта ін.), педагогічних умінь та навичок (О.О.Абдуліна, Є.І.Бойко, М.Д.Левітов, Н.А.Менчинська, О.В.Скрипченко, В.О.Сластьонін та ін.).

В центрі уваги багатьох робіт містяться методологічні положення, системний, діяльнісний, особистісно-орієнтований підходи до проблеми педагогічної праці (І.Д.Бех, Ф.Ф.Корольов, Н.В.Кузьміна, О.В.Скрипченко, В.А.Сластьонін, Г.І.Щукіна та ін.). Питанням наукової організації педагогічної праці і підготовки до неї присвячені роботи О.А.Абдуліної, С.І.Архангельського, В.І.Бондаря, Я.І.Бурлаки, Л.В.Долинської, О.В.Киричука, С.Д.Максименка, Л.Г.Молибога, І.П.Раченка та ін. В них аналізуються психологічні передумови успішності учительсткої діяльності, психологічна структура педагогічних умінь, проектуються системи завдань, спрямовані на досягнення педагогічної майстерності у майбутніх вчителів,

вивчаються умови формування педагогічних умінь у студентів різних спеціальностей.

Згадані дослідження роблять суттєвий внесок у розробку проблем професійної підготовки вчителя, забезпечують їх теоретичне обгрунтування, дають перспективні напрямки ефективних шляхів їх вдосконалення, Однак залишається багато прогалин як у теоретичних дослідженнях підготовки вчителя, так і в практичній їх реалізації.

Так одним із малодосліджених компонентів професійної підготовки майбутніх вчителів є формування педагогічного мовлення. Разом з тим, багато дослідників підкреслюють роль та необхідність розвитку інтелектуально-мовленнєвого компоненту педагогічної діяльності (В.О.Артемов, Ф.М.Гоноболін, Л.М.Проколієнко, Н.В.Чепелєва).

Сучасні психолого-педагогічні дослідження (Н.О.Головань, Л.В.Долинської, Л.М.Зінченко, А.Й.Капської, Н.В.Чепелєвої та ін.) переконливо доводять, що мовленнєві навички майбутнього вчителя формуються і проявляються в процесі розв'язування різноманітних педагогічних завдань. А ознакою їх сформованості є діалогічна орієнтація вчителя, сутність якої в спрямованості на учня засобами комунікативного адресування, побудовою мовлення, в якому зміст співвідноситься з «Я» учнів, свтановленням себ'єкт-суб'єктних стосунків рівноправності, широкому використанні прийомів емоційного впливу, стимуляції активності учнів, врахуванні їх індивідуальних особливостей.

Однак, проблему формування у студентів педвузів мовлення як професійного, яке б відповідало вимогам педагогічної діяльності, не можна вважати достатньо розроблною. Ці обставини і визначили вибір теми нашого дослідження та поставили перед нами завдання розробити систему консультативно-тренінгової роботи з формування у студентів педагогічного мовлення. При цьому ми виходили з припущення, що найбільш дієвими в цьому відношенні будуть активні методи навчання.

В психолого-педагогічній літературі з метою успішного формування значущих якостей особистості майбутнього педагога, його психологічної готовності до педагогічної діяльності викладачами спеціальних і психолого-педагогічних дисциплін постійно йде пошук найбільш ефективних методів навчання і виховання студентів у вузі. Ефективними вважаються такі методи, які сприяють оволодінню студентами основними, функціональними елементами майбутньої професійної діяльності. Тобто вмінням ставити і аналізувати її цілі, орієнтуватись в професійній ситуації, приймати рішення, реалізувати певні програми виконання, перевіряти результати своєї діяльності та коригувати її згідно даній ситуації. Ефективним вважається таке навчання, яке спрямоване на досягнення загальнодидактичних цілей – вміння людини вчитись і працювати самостійно, формування професійних рис особистості, посилення мотивації навчальної діяльності; можливості

використовувати приховані резерви своєї особистості; розвиток здібностей, необхідних для успішної діяльності, зростання ініціативи та ін.

Суттєвим недоліком традиційних методів навчання (розповідь, лекція, бесіда та ін.) є те, що, мимоволі чи цілеспрямовано, у процесі спілкування з викладачем студенти є пасивною стороноюпедагогічного процесу і дуже рідко із об'єкта навчання перетворюються в суб'єкт діяльності.

Більшість дослідників стверджують, що існуючі форми занять по усвідомленню, закріпленню навчальної інформації і практичному застосуванню отриманих при цьому знань і вмінь недостатньо стимулюють активну, творчу участь студентав. Семінари, практичні заняття, та лабораторні роботи йдуть звичайно за заданим планом і надають мінімальні можливості для самостійності в плані пошуку нетривіальних способів дії чи застосування отриманих знань.

Доповнюючи традиційні методи індивідуальними консультаціями та комплексом методів, які мають назву "активні методи навчання", можна ввести нові нюанси в пізнавальну діяльність студентів, підвищити ефективність навчального процесу, посилити активність, самостійність і творчі задатки всіх учасників процесу навчання.

Активні методи навчання (групова дискусія, розбір псохолого-педагогічних ситуацій, дидактичні, творчі та рольові ігри) можуть суттєво допомогти майбутньому педагогу в адаптації до вузівського навчання, в оволодінні навичками професійної майстерності, самоактуалізації, розвитку здібностей.

Також індивідуальні консультації та активні методи навчання можуть допомогти майбутньому вчителеві не тільки оволодіти навичками оптимальної взаємодії з людьми, але і сформувати у себе здібності організовувати взаємодію і спілкування інших, враховуючи при цьому конкретні ситуації та індивідуальні особливості кожного.

Засобом розвитку особистості майбутнього вчителя є включення його в процес колективної спільної діяльності, організованої викладачем. На звичайних заняттях взаємодії студентів майже не відбувається. Вони включаються в роботу тільки тоді, коли їх запитують. При застосуванні активних методів навчання діяльність студентів стає дійсно колективною. Завдання, які ставляться. Можуть бути виконані лише при активній взаємодії всіх. Викладач в такому разі стає не тільки "джерелом інформації" та "контролером", але і координатором спільних зусиль. Він і лідер колективу, і організатор психологічного клімату, і будівник міжособистісних стосунків.

Викладачі вищої школи у своїй більшості вдосконалюють майстерність шляхом "проб" і "помилок", втрачаючи на це добру половину своєї практичної діяльності, а деяким так і не вдається досягти цієї майстерності.

Дослідники активних методів навчання підкреслюють, що заняття окрім знань повинні дарувати естетичну насолоду, вони повинні бути побудовані

так, щоб студент побачив чаладність проблеми, її невизначеність, а далі організувати дії студента таким чином. Щоб він "своїми силами" подолав цю складність і отримав радість нового, і відчув силу наукових методів пізнання природи, її предметів і явиж.

Лекція, яка характеризується найвищим науковим рівнем, буде неефективною, якщо при її викладенніне буде забезпечене ефективне сприйняття студентами викладеного матеріалу, якщо в методичній побудові лекції не будуть враховані психолого-педагогічні закономірності пізнавальної діяльності учнів.

А тому для ефективної підготовки майбутніх вчителів, озброєння їх необхідними знаннями. Практичними вміннями та навичками потрібно впроваджувати активні форми та методи у процес навчання.

Активні методи навчання базуються на експериментально встановлених фактах про те, що в пам'яті людини зафіксовується (при інших рівних умовах) до 90% того, що вона робить. 50% того, що вона бачить і тільки 10% того що вона чує, отже, найбільш ефективна форма навчання повинна базуватись на активному включенні у відповідну дію, а ці дані підтверджують доцільність використання активних методів навчання.

Всі активні методи спрямовані не тільки на оволодіння конкретними знаннями, але і на вдосконалення різних психічних навичок: посилення здатності до аналізу неадаптованих завдань, вміння керувати своїми емоціями, приймаючи відповідальне рішення в неоптимальних умовах.

Активні соціально-психологічні методи умовно можна об'єднати у три основні групи: 1) дискусійні методи; 2) ігрові методи; 3) тренінги.

Групова дискусія з її численними варіантами послужила опорою для розробки теорії і практики тренувальних методів, відомих зарубіжній літературі під загальною назвою Т-групи. Проміжне положення займає метод обговорення проблемних ситуацій в його різних модифікаціях. Тут можлива орієнтація на завдання (наприклад, розбір казусів із педагогічної практики), так і на міжособистісні стосунки (наприклад метод "конструктивних конфліктів у психотерапії".

Так метод конкретних ситуацій розвиває здатність до аналізу "нерафінованих" завдань і вміння формулювати задачу самостійно. Зіткнувшись з конкретним завданням, перш за все необхідно визначити, чи є в ній проблема і в чому вона полягає, визначити свою позицію, що варто вирішувати і чи є в цьому нербхідність.

Метод інциденту, спрямований на подолання вікової і особистісної інерційності і вироблення адекватних способів поведінки в напружених стресових ситуаціях. Майбутньому вчителеві цей метод допомагає раціонально використовувати інформацію в умовах, наближених до його практичної діяльності.

Розв'язування педагогічного завдання передбачає як самостійну роботу студентів з науковою літературою, так і проведення індивідуальної консультативної роботи, що сприяє виробленню у них вміння творчо підходити до навчально-виховних проблем, формуванню професійних інтересів, готовності до педагогічної праці. Навчальні задачі можуть охоплювати широке коло питаня, які вчитель зобовЄязаний виріщшувати у своїй праетичній діяльності.

Ще в 60-х роках XX століття німецький психолог ввів поняття "соціально-психологічний тренінг" (СПТ), яке, як вважається є більш усталеним у порівнянні з іншими, хоча і не безумовно адекватним. М.Форверг робить висновки про ефективний вплив соціально-психологічного тренінгу на підвищення інтерперсональної компетентності за рахунок інтериоризації змінених установок особистості і їх переносу на професійну діяльність. При цьому важливо, щоб пацієнт (учень) був включений у динамічні ігри, в тому числі соціально-психологічного тренінга.

Особливою рисою цього методу є потяг до максимальної самостійності учасників при організації і функціонуванні Т-групи. Основним засобом стимуляції групової взаємодії тут виступає феномен відсутності структури. Учасники, опинившись у соціальному вакуумі, вимушені самі організовувати свої взаємовідносини усередені групи і розробляти процедуру комунікативної діяльності. Соціально-психологічне навчання вивляється скоріше результатом проб і помилик учасників групи, ніж засвоєнням наукових принципів, які пояснюють міжособистісну поведінку, які викладає лектор, керівник групи трансактного аналізу чи режисер психодрами.

Сенситивний тренінг формує у людини вміння керувати стилем своєї поведінки за рахунок усвідомлення того, як вона сприймається оточуючими, які дії провокують симпатію чи антипатію, розвиває такі особливі якості, як чутливість, вболівання за психологічний стан оточуючих людей. Психологічною базою цього методу є перебудова установок особистості, яка визначає подальшу зміну ставлення до себе і до інших людей. Під час тренування у людини розвивається вміння спостерігати, визначати хоча б у загальних рисах стан іншої людини за зовнішніми ознаками (поза, вираз обличчя, очей, постава, рухи) і відповідно будувати свою поведінку. Людина звикає враховувати також особливості темпераменту і характеру партнера по спілкуванню, розуміє, що для ефективної взаємодії з людбми необхідне знання деяких прийомів: як сказати іншому гірку правду, як попередити готову спалахнути сварку, як знайти вихід в конфліктній ситуації, як відволікти іншу людину від тяжких думок.

Здатність відчувати стан іншої людини у психології називають емпатією. Вона проявляється в тому, що приймаються до уваги мотиви поведінки іншої людини, до них проявляються співчуття чи співпереживання, але власна поведінка може будуватись зовсім по-іншому. У процесі тренінгу чутливості виявляється, що емпатія дозволяє розуміти емоційний стан іншої людини за її зовнішнім виглядом. В першу чергу за виразом обличчя. При цьому використовуються вправи, які тренують здібності встановлювати контакт з партнером за допомогою рухів і міміки.

Для того, щоб розвивати бажані якості у людини, як вказує Р.М.Грановська, слід перш за все показати їй неефективність наявних у неї стереотипів взаємодії з іншими людьми, потім змінити її поведінку і, накінець, закріпити нові форми поведінки. У відповідності з цими завданнями у тренінговому процесі виділяють три стадії: розморожування, змінення, заморожування .

Суть першої стадії полягає у зменшенні сили, стабільності і цінностей попередніх установок. На відміну від методу конкретних ситуацій під час тренінгу обговорюються події і відносини, які відбуваються в цій групі, а не те, що відбувалося "колись" з "кимось".

Для подолання складної ситуації учасники тренінгу намагаються змінювати свою поведінку. Це і визначає перехід до другої стадії. На третій стадії відбувається стабілізація найбільш доцільних способів поведінки.

Тренінг не тільки вдосконалює стиль поведінки, а й призводить до більш адекватного сприйняття людини, її проблем, почуттів, реакцій, при цьому підвищується ефективність у сфурі спілкування і розвивається вміння коригувати дії в подальшому.

Існують різні вріанти соціально-психологічного тренінгу: метод Т-груп, психодрами, групової психотерапії та ін.

Основою цих варіантів соціально-психологічного тренінгу є метод групової дискусії. Групова дискусія може виявитись корисною в таких умовах коли група достатньо мала, коли кожен учасник залучений до обговорення, коли група хоче знати всі сторони проблеми, що вирішується, коли рівень людських відносин у групі полегшує дискусію, коли є необхідність посилити лідерство деяких членів групи. Учасники тренінгу повинні бути здатними інформувати один одного про своє ставлення і розуміння того, що відбувається, і описувати почуття, що виникають. Завдяки цьому процесу учасники тренінгу вчаться своєю власною поведінкою і своїми зусиллями інтерпретувати поведінку іншої людини.

На заняттях виробляються різні стилі поведінки, а їх ефективність вивіряється за реакцією інших членів групи. А зворотній зв'язок дає можливість побачити, якою людину бачать інші. Як вони реагують на її

поведінку, і через їх реакцію зрозуміти самого себе. Цей метод дає можливість виробити в людині вміння оптимально мотивувати і стимулювати діяльність.

Підводячи підсумки вищесказаного, необхідно зазначити, що активне навчання має на меті зробити кожного студента безпосереднім учасником начально-виховного процесу, який здійснює пошук шляхів і способів розв»язання психолого-педагогічних проблем. Для цього навчально-виховний процес має бути, по-перше, імітацією того середовища, в якому доведеться працювати студентам як майбутнім учителям; по-друге, бути спрямованим на реалізацію конкретних цілей і проблем; по-третє, виробити у студентів уміння й навички розв'язання практичних завдань і психологічних ситуацій.

Важливо підкреслити і те, що в активних методах джерелом нової інформації є не тільки викладач і навчальна література, але і весь колектив слухачів. При активному способі навчання спілкування в групі – основна форма взаємовпливу, яка створює людині оптимальні умови для того, щоб вона могла розвивати і висловлювати свою власну думку, обгрунтовувати свою точку зору, а це, в свою чергу, є необхідною умовою для інтеріоризації знань і поглядів. Тобто перетворення їх у здобуток особистості, у переконання.

Література

1. Богомолова Н.Н., Петровская Л.А. Социально-психологический тренинг – предпосылка развития общения учителя с учениками // Психолого-педагогические проблемы взаимодействия учителя и учащихся. – Москва:1980.
2. Грановская Р.М. Элементы практической психологии. – Ленинград: 1984.
3. Емельянов Ю.Н. Активное социально- психологическое обучение. Ленинград: Изд-во Ленинградского ун-та, 1985.
4. Цимбалюк І.М. Психологічне консультування та корекція. – Київ: 2007.
5. Форверг М., Альберт Т. Характеристика социально-психологического тренинга поведения // Психологический журнал. – 1984. - т. 5. - № 4.

O. Gogol. Particularly the use of consultative training of hignly developed teaching speech during fohovoyi of future teachers.

In the paper the speech training of teachers in the contekxt of training and advisori and training role in the development of educational broadcasting.

Key words: *training jobs, training, metnod T-groups, pedagogical landuage, psychodrama.*